

НОВА ЕВРОПА 1920–1941

ЗБОРНИК РАДОВА

Уредници:

др Марко Недић

др Весна Матовић

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

БЕОГРАД

2010

Софија Божић

МИЛАН ЂУРЧИН ИЗМЕЂУ СРПСТВА, ХРВАТСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА

Апстракт: У раду се разматрају ставови др Милана Ђурчина о националном питању које је тај југословенски оријентисан интелектуалац износио у часопису *Нова Европа*, чији је био покретач и уредник, са циљем да се утврди (не)оправданост оптужби које су долазиле из београдске и загребачке средине како су полазишта његових чланака, као и часописа у целини, у основи антисрпска, односно антихрватска.

Кључне речи: *Нова Европа*, Милан Ђурчин, југословенство, Југославија, Срби, Хрвати, српско-хрватски односи.

Једна од централних категорија у *Новој Европи*, коју је др Ђурчин покренуо и уређивао преселивши се у Загреб по завршетку Великог рата, било је југословенство.¹ Идеја југословенства, под којом се у часопису подразумевало народно јединство, истакнута је као програм, као једно од главних начела које треба спровести у дело, а на Југословене, односно Србе и Хрвате који су сматрани једним народом (или „Србохрвате“, како су називани да би се њихово јединство јаче истакло) и Словенце, као њихову „најближу браћу“, гледало се као на „народ који настаје“. Идеја народног јединства требало је да се налази и у темељима уређења државе, Југославије.² Прецизирајући своја схватања Ђурчин је сопствену концепцију југословенства, која не признаје разлике између Срба и Хрвата и у којој се и само српско и хрватско име третирају као „подређени пле-

¹ Mira Bogdanović, „Mesto Nove Evrope u levičarskoj tradiciji“, *Tokovi istorije*, бр. 1–2/1992, Београд 1993, 16. За подробније информације о часопису *Нова Европа*, ставовима њене редакције и њених сарадника о разним проблемима унутрашње и спољне политике Краљевине СХС/Југославије, и многим другим питањима, упућујемо на монографију мр Љубомира Петровића, *Југословенска држава и друштво у периоду 1920–1941*, Београд 2000.

² „Osnovni pogledi 'Nove Evrope'“, *Нова Европа* – даље: *НЕ*, књ. IX, бр. 1, 1. I 1924, 2–3.

менски појмови“ те изједначавају с ужим покрајинским појмовима Далматинци, Црногорци, Војвођани, Босанци, итд., називао „отвореним југословенством“.³ „Племенске и покрајинске“ тенденције он је признавао само историјски и унутар граница јединствене и недељиве Југославије, а југословенство за које се залагао било је „*ненацијонално* већ државно“.⁴ Међутим, иако је југословенство за њега било „права и *једина* линија којом има да иде политика ове државе и овог народа“, чак ни оно, само по себи, није било циљ већ „етапа на путу даљег развика“. Шта је за Ђурчина био крајњи циљ коме је требало тежити? Свакако, остварење космополитског идеала који је уредника *Нове Европе*, левичара, зближавао са комунистима а удаљавао од оних који су имали национално осећање а које је он називао Великосрбима и Великохрватима. У том смислу карактеристичне су Ђурчинове речи: „Ко се једном определио, свесно, за пут којим ми идемо, *ко се напио живе воде чежње за човечанством*, тај се не враћа више лако натраг...“ (курзив С. Б.).⁵

Као интегрални Југословен М. Ђурчин је, помно пратећи збивања на јавној сцени, критиковао све појаве које су угрожавале његов идеал и које су доводиле у питање опстанак југословенске заједнице. Антидржавно расположење подстицале су, пре свега, хрватске политичке странке. Међутим, благонаклон према хрватској компоненти југословенства, узроке отварања хрватског питања уредник *Нове Европе* тражио је у грешкама српске стране, која је побеђивала на парламентарним изборима и тако заузимала владајуће позиције у држави.

Највећи „грех“ најјаче политичке странке код Срба, Народне радикалне странке, састојао се у томе што она, у Ђурчиновом виђењу, није била оријентисана југословенски, већ великосрпски. То је била „странка српских племенских екстремиста“, која је завела „режим полупривремене племенске хегемоније“.⁶ Њу је прегазило време и она није у стању да одговори изазовима нове епохе. Радикална странка је представник „оријентализма“ и застарелих политичких метода, и на њој је одговорност за вишегодишњу кризу у земљи. Ђурчин је тој политичкој партији одрицао сваку идеологију, доживљавајући је као неку врсту компаније која опстаје захваљујући личним интересима и „племенској“ заслепљености њеног менаџмента. Главни менаџер Радикалне странке, Никола Пашић, потпуно ју је приватизовао, делећи звања и положаје својим рођацима и покорним штићеницима.⁷

³ Џ., „Tri koncepcije jugoslovenstva“, *HE*, књ. X, бр. 2, 11. VII 1924, 33–34.

⁴ Ђ., „Куда ћемо“, *HE*, књ. III, бр. 11, 21. XI 1921, 322.

⁵ Џ., „Politika 'srednje linije““, *HE*, књ. VIII, бр. 13, 1. XI 1923, 380.

⁶ Ђ., „Руска сабласт“, *NE*, књ. III, бр. 8, 21. X 1921, 227–228.

⁷ Ђ., „Наша спољна политика“, *NE*, књ. V, бр. 1, 1. V 1922, 6; Ђ., „Политички преглед. Лугтања Г. Радића“, *HE*, књ. X, бр. 5, 11. VIII 1924, 131.

Управо се Пашић најчешће налазио на мети Ђурчинових напада. Уредник *Нове Европе* негативно је вредновао Пашићеву улогу у политичком животу Краљевине СХС, приписујући њему и његовој странци шарлатанство, безидејност, безначаљност,⁸ и процењујући да се мудрост и тактичност које су, како се веровало, красиле шефа радикала, заправо свODE „само на игру о власт и на личне прохтеве и амбиције“.⁹ Пласирајући тезу да Н. Пашић није политичар од формата (или бар да то *више* није, у уједињеној држави), понављао је да је једини циљ коме он стреми – освајање и задржавање позиција власти по сваку цену.¹⁰ О Пашићу је Ђурчин увек писао са цинизмом, иронијом, ниподаштавањем и ароганцијом као о „нашем седом премијеру“, „вечитом премијеру“, „мисирском мудрацу“ и „интелектуално и морално изнемоглом старцу“.¹¹ Сметала му је чак и Пашићева брада,¹² ваљда зато што у „новој Европи“, којој је Ђурчин тежио, више није била у моди, па је симболизовала заостајање Југословена за новим тенденцијама савременог друштва. Речју, М. Ђурчин подсмевао се Пашићу и омаловажавао га, представљајући га као политичара који је потпуно недорастао задатку управљања државним кормилом. Но, уредник *Нове Европе* није се задржавао само на етикетирању радикалског вође. Он је чак призивао његову смрт. Пашић је „стар човек, и њега ће ускоро нестати“¹³ – речи су Милана Ђурчина, као и оне да је стари господин „с једном и по ногом – и с читавом главом – у гробу“.¹⁴ Да прижељкује смрт времешног политичара Ђурчин је без устручавања саопштавао и странцима. На питање једног енглеског писца, стручњака за Балкан, о политичкој ситуацији у Југославији, уредник *Нове Европе* кратко је одговорио: „Чекамо да г. Пашић умре.“ Затим је своју изјаву ко-

⁸ Ђ., „Политички преглед. Лутања Г. Радића“, *HE*, књ. X, бр. 5, 11. VIII 1924, 133; Ѓ., „Југославија под радикалским рејимом“, *HE*, књ. XIII, бр. 12, 22. VI 1926, 381.

⁹ Ѓ., „Pitanje odgovornosti za Rat“, *HE*, књ. XI, бр. 16, 1. VI 1925, 464. Већ су савременици запажали да је Пашић Ђурчину био крив за све што се у држави није одвијало како треба, па чак и за оно што није имало никакве везе с политиком и на шта радикалски вођа није имао никаквог утицаја. Примера ради, Петра Ј. Одавића је запрепастило што је уредник *Нове Европе*, одговарајући на анкету (1924) загребачког листа *Обзор* о стагнацији у домаћој књижевности, довео Пашића у везу с поретком у области литерарног стваралаштва изјавом како би рушење владе којој је на челу био првак радикала представљало корак ка уклањању разлога стагнације (П. Ј. Одавић, „Г. М. Ђурчин и Конкордат“, *Хршићанска мисао*, 9–10/1937, 139–140).

¹⁰ Ђ., „Политички преглед. Лутања Г. Радића“, *HE*, књ. X, бр. 5, 11. VIII 1924, 133; Ѓ., „Југославија под радикалским рејимом“, *HE*, књ. XIII, бр. 12, 22. VI 1926, 381.

¹¹ Видети нпр. чланке: Ђ., „Наша спољна служба“, *NE*, књ. VIII, бр. 7, 1. IX 1923; М. Ѓ., „Politički pregled. Krivica za Rat“, *HE*, књ. XI, бр. 10, 1. IV 1925; Ѓ., „Pitanje odgovornosti za Rat“, *HE*, књ. XI, бр. 16, 1. VI 1925; Ѓ., „Politički pregled. Brbljava Jugoslavija“, *NE*, књ. XII, бр. 18, 21. XII 1925.

¹² Видети нпр. чланке: Ѓ., „Politički pregled. Naš Gledston, i naš Gandi“, *HE*, књ. XII, бр. 2, 11. VII 1925, 53; Ѓ., „Југославија под радикалским рејимом“, *HE*, књ. XIII, бр. 12, 22. VI 1926, 382.

¹³ Ђ., „Наша спољна политика“, *NE*, књ. V, бр. 1, 1. V 1922, 5.

¹⁴ Ѓ., „Politički pregled. Izbori za Skupštinu“, *NE*, књ. VII, бр. 10, 1. IV 1923, 303.

риговао, прецизирајући како би ипак више волео да Пашић не умре, већ да поживи (заједно са Стјепаном Радићем), али – у затвору.¹⁵ Доследан у лошем мишљењу о радикалском вођи, Ђурчин није имао лепе речи ни кад је он најзад преминуо. Напротив, уредник *Нове Европе* с негодовањем се осврнуо на листове који су тим поводом о Пашићу писали у суперлативима, а свој став отворено је изразио и том приликом, не устежући се да каже: „Бог да му душу прости, био је велик политичар, али је добро да је напoкoн умрo!“¹⁶

У истом маниру Милан Ђурчин писао је и о другим српским политичарима радикалима, нарочито о Стојану Протићу. Иако је Протић био присталица споразума с хрватским политичким круговима који су били против државног централизма, залажући се за тражење средњег пута, ради очувања националних традиција, али тако да то не буде на штету државног јединства, Ђурчин ни њему није поклањао поверење. Он је код тог истакнутог радикала уочавао тенденцију да се супротстави „свакој слободоумној кретњи или акцији“, уверавајући читаоце *Нове Европе* како „нема погодније личности од Г. Протића за шефа полиције при аутократској управи земљом“. Уредник загребачког часописа упозоравао је хрватску политичку елиту да је у великој заблуди када верује како се Протић разликује од осталих српских („србијанских“) политичара, да то само показује како га уопште не познаје, и да ће схватити ко је и какав Протић тек ако он преузме руковођење Радикалном странком. Другим речима, то што се Протић није слагао са другим српским политичарима уопште не значи да је имало бољи од њих. Да ли је Ђурчин нашао начин и да вешто увреди радикалног првака – тако да то изгледа само као метафора – када је хрватске политичаре прекорео што „сецују“ [...] сав свој опозициони капитал на једног коња, држећи својствима доброг тркача његово пропињање и ципање у страну“? Да ли је он овде, да би скренуо пажњу с речи „коњ“, подвукао број, како би испало да критикује Хрвате зато што полагају наде само у једну особу, и тако прикрио намеру да се подсмехне Протићу и да га понизи?¹⁷

За Милана Ђурчина једно је било сигурно: Стојан Протић није се са колегама из странке разишао због принципа, односно хрватског питања, како су Хрвати били склони да мисле. Ривалитет између Протића и Пашића, који се завршио победом потоњег, у ствари је био лични сукоб двојице политичара чији су се сарадници, „након кратког колебања, ко-

¹⁵ Ћ., „Politički pregled. Naš Gledston, i naš Gandi“, *HE*, књ. XII, бр. 2, 11. VII 1925, 52–56.

¹⁶ Ћ., „Politički pregled. Smrt Nikole Pašića“, *HE*, књ. XIV, бр. 12, 26. XII 1926, 394–397.

¹⁷ Ј. и М., „Politički pregled. Unutrašnja politika. Наша опозиција“, *HE*, књ. III, бр. 7, 11. X 1921, 210.

руптни и ровити као што су, одлучили, наравно – за ’земаљско царство’, за шефа без начела и без скрупула, и без темперамента, а који има на расположењу диспозициони фонд и слична добра својства“. Дискредитијући Пашића као политичара и државника, па и као човека, Ђурчин није покушавао да на његов рачун афирмише Стојана Протића. Напротив. Иако „одличан правник и теоретски дебатар, и искусан уставотворац и уставобранитељ“, као човек „преке и насилничке ћуди“ Протић властодржац био је, према Ђурчиновом суду, „аутократ, често неумитан, а понекад и окрутан“. Исто тако, „иако је читао књиге на језицима свима, он је у души остао оријенталац и балкански политичар, без праве унутарње културе, практикујући, кад је био на власти, средњевековне методе и источњачке навике подваљивања и ’паковања’, и немајући право осећања за вредност и светост људских живота“. Све ово некадашњи професор Београдског универзитета објавио је у чланку поводом Протићеве смрти, ни сам се не трудећи да води рачуна о ономе што је можда недостајало покојнику: о достојанству других људских бића чију хуману природу треба поштовати иако је далеко од савршенства и безгрешности.¹⁸

Да нападне још једног радикалног првака Ђурчину се пружила прилика када је у књизи *Крв словенства* (Београд 1924) Љуба Јовановић објавио своја сећања у вези са Сарајевским атентатом, из којих се могло закључити да је званична Србија имала неке информације о томе да се припрема убиство аустроугарског престолонаследника. Уредник загребачког часописа протумачио је Јовановићеве наводе као сваљивање кривице за Велики рат на српску владу и Радикалну странку, односно на – Србију.¹⁹ Контроверзна изјава радикалног првака добро је дошла М. Ђурчину да оповргне оптужбе како је антисрпски оријентисан, те је серијом чланака устао у одбрану Србије од њених, по његовом мишљењу, недостојних представника који јој непромишљеним иступима наносе велику штету.²⁰ На основу онога што је до тог тренутка било познато о разлозима избијања рата, уредник *Нове Европе* тврдио је да српска влада није била умешана у атентат и да су само Аустроугарска и њена савезни-

¹⁸ Ћ., „Politički pregled. Smrt Stojana Protića“, *NE*, knj. VIII, br. 14, 11. XI 1923, 422–423.

¹⁹ Љуба Јовановић се, према успоменама др Лазара Марковића, на седници ширег Главног одбора Радикалне странке од 25. априла 1926, на којој се расправљало о искључењу Љ. Јовановића из странке, правдао да је неправилно тумачен: он никада није на Србију бацио кривицу за атентат већ је само у једном разговору са Николом Пашићем 1914. сазнао да је радикалски вођа „чуо, како неки мисле да треба убити Франца Фердинанда, због његове демонстративне посете у Сарајеву“; то се односило на Србе из Босне и „о томе влада није имала шта да расправља и решава“ – Др Лазар Марковић, *Одломци из „Успомена“ (1925–1926), Никола Пашић у Народној скупштини*, књига IV, приредио Ђорђе Станковић, Београд 1998, 395.

²⁰ М. Ћ., „Politički pregled. Krivica za Rat“, *HE*, књ. XI, бр. 10, 1. IV 1925, 303–308; Ћ., „Radikali i Sarajevski Atentat“, *NE*, knj. XI, br. 14 i 15, 11. V 1925, 415–420; Ћ., „Pitanje odgovornosti za Rat“, *HE*, књ. XI, бр. 16, 1. VI 1925, 463–464.

ца Немачка одговорне за велико светско крвопролиће. Н. Пашић и Љ. Јовановић нису били способни да решавају ни елементарне унутрашње проблеме у Србији, па је оно што је написано у делу *Крв словенства* само израз Јовановићевог честољубља и потајне жеље да и његово име историја помиње у вези са славним догађајима који су довели до рушења моћне Хабзбуршке империје. А у то да је дугогодишњи Пашићев саборац био бескрајно жељан почаст и положаја, Ђурчин није нимало сумњао. Његова каријера одвијала се „комад по комад“, етапно, те се Јовановић коначно домогао и места председника Народне скупштине или, како је то уредник *Нове Европе* сликовито описао, „успео је најзад да једнога лепог дана задрмуса звонце у Југославији“. Честољубље тога радикалског првака, „које му се не показује на лицу али му подгриза душу“, у шта је Ђурчин био убеђен, подстиче га да сваку прилику искористи како би се прославио и потврдио сопствену величину.²¹

И остале радикалске прваке уредник *Нове Европе* представљао је у мрачним тоновима, нпр. „незграпног“, „духом и срцем убогог“ Момчила Нинчића, „нејаког“ Нинка Перића²² или „распопа“ Војислава Јањића, алкохоличара који је рат провео опијајући се по лондонским кафанама.²³ О другој странци која је такође имала велики број присталица код Срба, Демократској, Милан Ђурчин није се тако неповољно изражавао као о Радикалној, али је није ни обасипао похвалама. Код њених вођа и присталица највише му је сметало то што, по његовом мишљењу, нису имали довољно развијену југословенску свест.²⁴ Мада су, као што је познато, демократски прваци, попут Љубомира Давидовића, Милана Грола, Божидара Марковића или Милорада Драшковића били југословенски опредељени већ од својих млађих дана, имајући увек на уму идеју очувања заједничке државе као највећег добра свих њених народа,²⁵ Ђурчин није био задовољан количином југословенства, да тако кажемо, коју су они испољавали. Додуше, уредник *Нове Европе* допуштао је да би њихова владавина значила извештан напредак, али је ипак истицао да нема илузије да би под влашћу демократа земљом одједном потекли мед и млеко.²⁶ О демократском прваку Љуби Давидовићу писао је с поштовањем, тврдећи да управо он ужива највеће поверење маса и да је, у погледу популарности у самом врху, одмах после краља. На основу тога што је

²¹ Џ., „Radikali i Sarajevski Atentat“, *NE*, knj. XI, br. 14 i 15, 11. V 1925, 417–419.

²² Ђ., „Влада Вукићевић-Маринковић“, *HE*, књ. XVI, бр. 1, 11. VII 1927, 27.

²³ Џ., „Politički pregled. Parlamentarna situacija“, *HE*, књ. VII, бр. 12, 12. IV 1923, 355.

²⁴ Ђ., „Руска сабласт“, *NE*, knj. III, br. 8, 21. X 1921, 227.

²⁵ Мира Радојевић, *Научник и политика: политичка биографија Божидара В. Марковића (1874–1946)*, Београд 2007.

²⁶ Ђ., „Политички преглед. Влада и блок“, *HE*, књ. IX, бр. 11, 11. IV 1924, 335.

Давидовић усмерио програм странке улево, Ђурчин је предвиђао да тај политичар има реалне изгледе да остане узор и вођа и млађим генерацијама демократа. „Давидовић је дакле, са свим својим годинама, још увек онај који долази. Само нека га и Бог поживи!“ – с поуздањем и надом писао је Милан Ђурчин.²⁷ О другом демократском прваку, Војиславу Маринковићу, Ђурчин није имао нарочито високо мишљење, мада му је признавао извесне квалитете. Маринковић, сматрао је Ђурчин, никада није био аутентичан демократа, већ је у Демократској странци био само зато да би, преко ње, реализовао своје политичке амбиције;²⁸ он је, затим, човек који „прецењује своју личност“²⁹ и „типичан професионални политичар *говорник*“. Основна Ђурчинова примедба на рачун Војислава Маринковића састојала се, у ствари, у томе да он није довољно одлучан човек, какав би требало да буде као министар иностраних послова, већ да сва његова спремност за конкретан политички рад и акцију почиње и завршава се на речима.³⁰

Осим српских политичара, Ђурчин је критиковао и српске интелектуалце кад год би заступали становишта супротна његовим. Тако се обрачунавао с академиком Љубомиром (Љубом) Стојановићем, једним од првака Републиканске странке, због његовог чланка „Хрватска ’аустријанштина““, објављеног у *Српском књижевном гласнику*, и истоименог предавања које је одржао на Коларчевом народном универзитету у Београду. У том тексту/предавању академик Стојановић критиковао је Хрвате, у најкраћем, због њихове носталгије за Хабзбуршким царством, које нису успевали да прежале, и одбијања да Краљевину СХС прихвате као своју државу у којој су слободни и неспутани; због презира према примитивним „Балканцима“, на које су гледали с висине сматрајући себе носiocима европске културе.³¹ Од човека који је заступао идеју о потреби државног преуређења на федеративној основи, републиканца који је важио за разумног и толерантног човека, Ђурчин то, изгледа, није очекивао, па је и његова реакција била утолико бурнија: Љ. Стојановића он је једноставно прогласио за сепаратисту и великосрбина који се суштински не разликује од радикала, а своје разочарање његовим схватањима изразио је појачаним емоционалним набојем: „[...] са свим нашим симпатијама за његову личност, и са свим поштовањем за његову личну вредност и његово лично поштење ми ћемо се, после свих напора да га одвратимо

²⁷ Ѓ., „Демократи, уједините се!“, *НЕ*, књ. XVI, бр. 7, 11. X 1927, 233.

²⁸ Ћ., „Влада Вукићевић-Маринковић“, *НЕ*, књ. XVI, бр. 1, 11. VII 1927, 26.

²⁹ Ѓ., „Демократи, уједините се!“, *НЕ*, књ. XVI, бр. 7, 11. X 1927, 233.

³⁰ Ћ., „Спољна политика Г. Маринковића“, *НЕ*, књ. XVII, бр. 10 и 11, 26. V 1928, 359.

³¹ Љуб. Стојановић, „Хрватска ’аустријанштина“, *Српски књижевни гласник* – даље: *СКГ*, књ. XVII, бр. 5, I. III 1926, 360–362.

од његових садашњих мисли, иако тешка срца, морати одлучити да над њиме ставимо крст, и да на његов гроб навалимо камен. Јер он је за нас мртав, и ми оплакујемо једног драгог покојника.³²

На Ћурчиновој листи „непожељних“ интелектуалаца из Србије налазио се и универзитетски професор, историчар Станоје Станојевић. Са њим је уредник *Нове Европе* дошао у сукоб поводом *Народне енциклопедије*, која је изашла у Станојевићевој редакцији. Због начина на који ју је приредио – према Ћурчиновом мишљењу неозбиљно, површно и без чврсте концепције, стављајући је у службу остварења профита – уредник *Нове Европе* је професора Станојевића прогласио за бизнисмена који од науке очекује само добру зараду.³³

Иако га је веома уважавао, М. Ћурчин није поштедео ни проф. Богдана Поповића, а заједно са њим ни Академију наука. Велики књижевни критичар и ерудита изазвао је његово незадовољство уласком у Академију, а затим и избором за почасног доктора Београдског универзитета. Мада је тврдио како му „не пада на ум“ да оспорава вредност тих установа, уредник *Нове Европе* је, у суштини, чинио управо то, упозоравајући да постоје даровити појединци који „надмашују све Академије“ и које академици (а Ћурчин их је, изгледа, сматрао некомпетентним и неспособним да схвате величину правих талената) уопште не могу оцењивати нити примати у своје редове. Другим речима, одлука проф. Поповића да прихвати почаст непријатно је изненадила уредника загребачког часописа јер му је избијала кључни аргумент за којим је посезао како би умањио значај највиших научних институција српског народа: да оне окуплају мање-више медиокритете, који нису нимало проширили границе људског знања.³⁴

Да није наклоњен ни Српској православној цркви постало је јасно у време сукоба око Конкордата када је Ћурчин, први пут у краткој историји југословенске државе, стао на страну владе. Тим поводом он се дотакао и

³² Ћ., „Југославија на мукама“, *НЕ*, књ. XIII, бр. 7, 11. IV 1926, 200. Вид. и: Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918–1929*, Београд 2008, 411–412, 635–636. Ћурчин је наговарао вођу републиканца Јашу Продановића да реагује на Стојановићев чланак, ако не у *Новој Европи* онда у *Српском књижевном гласнику*, али се Продановић на то није освртао (Архив Српске академије наука и уметности – даље: АСАНУ, 14.706/1, Заоставштина Јаше Продановића: Милан Ћурчин – Јаша Продановићу, 22. III 1926. и 5. VI 1926). Према Стојановићевој тврдњи, Продановић је био међу интелектуалцима (уз Слободана Јовановића, Богдана Поповића, Јована М. Јовановића и можда Павла Поповића) око *Српског књижевног гласника* који су, пре објављивања, прочитали (дакле и одобрили) његов чланак (Исто, Белешка Љубе Стојановића, б. д., б. м.).

³³ Вид. чланке: И. М. Петровић, „Једна кајмакчаланска енциклопедија“, *НЕ*, књ. XIV, бр. 3, 26. VIII 1926, 84–93; М. Ћурчин, „Један народни енциклопедист Двадесетог Века“, *НЕ*, књ. XV, бр. 8, 11. IV 1927, 268–280. О сукобу између Ћурчина и Станојевића вид. и: С. Божић, *нав. дело*, 412–414.

³⁴ М. Ћ., „О Богдану Поповићу (поводом прослава и промоције)“, *НЕ*, књ. XIX, бр. 9, 11. V 1929, 250–254.

владике Николаја Велимировића, препознајући га као једног од највећих криваца за конкордатску буру и искористивши прилику да се подсмехне његовим *Беседама под Гором*, те да га прогласи за шарлатана кога карактерише „пророчка умишљеност и проповедничка сујета“.³⁵

Како је, с друге стране, др Ђурчин писао о хрватској политичкој елити и њеном држању? О главном експоненту хрватске политике, Стјепану Радићу, уредник *Нове Европе* није имао позитиван став, није га уважавао нити афирмисао његово деловање. Помињући Радића он га, по правилу, ставља у исти контекст са одређеним српским политичарима, њему толико омраженим радикалима и њиховим прваком Николом Пашићем: ако су Пашић и његове присталице, па и њихови некадашњи опоненти из опозиције, „оријенталци“ који се служе „застарелим политичким методама“, то је и Стјепан Радић. „Не представља ли он“ – питао се Ђурчин – „исто тако типични оријенталски менталитет, и не води ли на длаку истоветну оријенталску политику обећавања и ценкања, подмићивања и подваљивања, празних разговора и самохвалисања, као Љуба Јовановић, или Стојан Протић, или Никола Пашић?“³⁶ Али пошто је радикале већ идентификовао као главне кривце за сложену политичку ситуацију у држави, уредник *Нове Европе* ипак је Радићу морао да ускрати прво место на листи неподобних политичара, и да хрватски покрет представи само као реакцију на лоше потезе који се повлаче у Београду. Тако он каже: „[...] нити гледамо у Радићу спасиоца хрватске домовине и културе нити грешника којег би требало распети за све зло што се дешава у овој земљи, него смо одувек, и стално, видели у њему великохрватски и загребачки клин за избијање великосрпског клина што се зове Пашић и Београд [...]“.³⁷ Или: „[...] београдска влада начинила је, у ствари, Радића оним што је он данас, – моћним експонентом незадовољства народа у Хрватској противу свега што долази из Београда и из Србије. Врло је важно, да се с те тачке гледишта посматра појава Степана Радића и оцењује његов утицај, који се иначе, поименце у Београду, било прецењује било потцењује.“³⁸ Реч је, дакле, о томе да је Пашић промовисао Велику Србију, на шта му је одговорено захтевом за Велику Хрватску.³⁹ У Ђурчиновој интерпретацији, вођа хрватског покрета само артикулише незадовољство широких слојева у Хрватској, чије је потребе „београдски режим“ запостављао наводно истичући у први план српство (и „србијанство“) на штету свих осталих националних стремљења. Радић је, стога, Пашићев близанац,

³⁵ Ђ., „Politički pregled. Oko Konkordata“, *HE*, бр. 9, 26. IX 1937, 285–292.

³⁶ Ђ., „Наша спољна политика“, *NE*, knj. V, br. 1, 1. V 1922, 2.

³⁷ Ђ., „Politički pregled. Oko opozicionog bloka, i oko Reke“, *NE*, knj. IX, br. 6, 21. II 1924, 181.

³⁸ Ђ., „Politički pregled. Lutaња Г. Радића“, *HE*, књ. X, бр. 5, 11. VIII 1924, 131.

³⁹ Ђ., „Politički pregled. Izbori za Skupštinu“, *NE*, knj. VII, br. 10, 1. IV 1923, 303.

његово наличје, а Пашић је Радићев alter ego. Они су попут тегова на ваги, и од њихове равнотеже зависи стабилност државе.⁴⁰ Речју, Пашић и Радић опстају само удруженим снагама, они се међусобно потхрањују обезбеђујући један другом услове за даље одржавање и истрајавање на политичкој сцени.

Суштина проблема, према др Ђурчину, јесте у томе што „Југославија несамо што није успела да се отресе својих предатних политичких клика, већ је данас више него икада у њиховим рукама“.⁴¹ Радикална странка била је дотрајала заједно са Србијом, а и Радићева сељачка странка се, уочи уједињења, налазила пред ликвидацијом. И уместо да се обе странке угасе, оне су опстале и освојиле велики део бирачког тела. Пошто су Пашић и Радић само „локални народни трибуни, срасли с уским хоризонтима предатне политике својих покрајина“, они „иду као гускови кроз маглу“ и као „привремени крманози Југославије [...] лутају с државним бродом по пучини неизвесности“, па се може очекивати да ће се тај брод ускоро слупати о стене.⁴² Те две велике политичке скупине, које су, према уреднику *Нове Европе*, једна великосрпска друга великохрватска, потпуно су индиферентне према држави као целини и чак је нису ни свесне. Оне заступају искључиво своје племенске и локалне интересе. Сам Радић уопште није тако опасан како се чини, „није ни тако мудар као што се прави, ни тако страشان како изгледа“. Његове речи не треба узимати буквално јер то ни он сам не ради, а његове мисли и намере треба анализирати без предубеђења, пријатељски, како би се свеле на праву меру.⁴³ Ђурчин је о Радићу понекад писао чак и с дивљењем, зато што он никад не заборавља на главну тачку свог програма, а то је интерес сељака и, с тим у вези, напредак демократије и човечанства; зато што је он један од ретких политичара у држави који има мноштво идеја, и што је од свих најспремнији да „поклопи радикалске великосрпске мудраце“, а то је за уредника *Нове Европе* била једна од највећих вредности којима се могао одликовати неки јавни радник.⁴⁴

Др Ђурчин је, дакле, на први поглед, стављао знак једнакости између човека који је био један од твораца југословенске државе и човека који се супротстављао њеном формирању, који је у суштини никада није прихватио као трајно решење за Хрвате.⁴⁵ Али већ на следећем кораку

⁴⁰ Ђ., „Политички преглед. Лутања Г. Радића“, *HE*, књ. X, бр. 5, 11. VIII 1924, 133.

⁴¹ Ђ., „Наша спољна политика“, *NE*, књ. V, бр. 1, 1. V 1922, 2.

⁴² Ђ., „Politički pregled. Izbori za Skupštinu“, *NE*, књ. VII, бр. 10, 1. IV 1923, 303–304.

⁴³ Ђ., „Politički pregled. Parlamentarna situacija“, *NE*, књ. VII, бр. 12, 12. IV 1923, 355.

⁴⁴ Ђ., „Politički pregled. Lovačka vlada Velje Vukićevića“, *HE*, књ. XVI, бр. 8, 26. X 1927, 265.

⁴⁵ У говору на седници Народног већа, 24. новембра 1918, Радић је апеловао на чланове Већа да не доносе одлуку о уједињењу Државе СХС с Краљевином Србијом (Stjерап

уредник *Нове Европе* давао је предност, по негативном деловању, српском политичару. Иако на квалитет државних институција, вредности и понашања утичу и припадници опозиције у лику политичких партија, политичких личности и ангажованих интелектуалаца, проглашење хрватске сељачке републике, меморандуми упућени међународној јавности и све остале акције Стјепана Радића, његових сарадника и наследника у вези с хрватским питањем, које су угрожавале учвршћивање младе државе и њен несметан развитак, Ђурчину су служиле да поткрепи своју фундаменталну тезу: како све невоље долазе из Београда. Ипак, Ђурчин се ограђивао од тога да је противник Срба и Србије, што му је често замерано, и представљао се само као критичар српских политичара и политике која је вођена у Београду, као интелектуалац који брани државу. Са његовим ставовима можемо се сложити и не морамо, али поставља се питање: Где је граница критике режима и када се та граница прекорачује? Да ли можемо прихватити здраво за готово Ђурчинове речи да „пречанима није непријатељ Србија, него неваљалци у Србији“⁴⁶ или да „ми не верујемо више данашњим србијанским политичарима, али још увек верујемо у Србију“⁴⁷, ако знамо његово право мишљење, које је износио у тренуцима искренности: да за лошу ситуацију у земљи није крив само „београдски режим“ већ „сви ми – што имамо на влади Г. Пашића и његове министре“⁴⁸ односно сви бирачи који су својим гласовима на власт довели радикале, а то је био велики део српског народа? Да ли је његов гнев, за који је тврдио да је усмерен против власти – а пошто је власт легитимно изабрана – био адресован и на део српског народа? Да ли се потврда ове тезе може наћи у чињеници да се није супротставио Павлу Остовићу, аутору књиге *The Truth about Yugoslavia*,⁴⁹ када му је овај у својим писмима писао да су „терен за клање“, односно за геноцид над Србима у Другом светском рату припремале све југословенске владе током 23 године постојања југословенске државе, да је геноцид „бајка“ и да је у том рату изгинуло више Хрвата него Срба?⁵⁰ Или можда у томе што су му, већ као младом човеку,

Radić, *Politički spisi: autobiografija; članci; govori; rasprave*, priredio Zvonimir Kulundžić, Zagreb 1971, 334). Према схватању историчара Иве Банца, Радић није био присталица заједничке државе са Србијом и тек је после избора за Конституанту напустио сваку илузију о хрватској независности (Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1995, 192–193).

⁴⁶ М. Ђ., „Злочин Пунише Рачића“, *NE*, књ. XVIII, бр. 2, 16. VII 1928, 57.

⁴⁷ Ђ., „Smrt Stjepana Radića“, *NE*, књ. XVIII, бр. 4 и 5, 26. VIII 1928, 146.

⁴⁸ Ђ., „Naše manjine“, *NE*, књ. IX, бр. 15, 21. V 1924, 450.

⁴⁹ Приказ Остовићеве књиге из пера Већеслава Вилдера видети у: *Poruka: list Jugoslovenskog narodnog odbora, London 1950–1959 (reprint)*, Beograd 2007, бр. 6, 1. VIII 1952, 3–7.

⁵⁰ АСАНУ, 14405/I–415, 434, Заоставштина Милана Ђурчина: Павле Д. Остовић – Милану Ђурчину, 5. VIII 1951. и 25. V 1953. За Ђурчинов однос према Србима карактеристична је и епизода коју је Иван Мештровић навео у својим мемоарима. Према скулптуровим сећањима, у разговору који су њих двојица водили са српским академицима, у

засметали протестни митинзи широм Србије поводом анексије Босне и Херцеговине 1908, посебно у Београду, под вођством Бранислава Нушића, великог српског комедиографа који никада није био у милости режима, али који је знао да устане у одбрану националних интереса онда када би они били угрожени?⁵¹ А ако је тачно да је омаловажавање Србије и Срба камуфлирао критиком власти, где треба тражити праве разлоге (можда и психолошке) Ђурчинове склоности да не одобрава већи део онога што долази са српске стране? Да ли у личном искуству које је стекао када је, као млад песник, наишао на лош пријем своје поезије у српској књижевној критици⁵² и када су се појавили негативни прикази његовог превода Ничеовог дела *Тако је говорио Заратустра*?⁵³ Да ли се он, као човек који,

време после стварања Хрватске бановине, професор Слободан Јовановић изразио је забринутост због ликвидација Срба у Загребу, поводом случаја убиства двојице полицајаца српске националности. Ђурчин је на професорово питање зашто се убијају Срби одвратио да је реч о једном „незнатном“, иако жалосном догађају (Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb 1969, 255). Споразум (између Цветковића и Мачека) са Хрватима за уредника *Нове Европе* није имао алтернативу и био је, очигледно, важнији чак и од људских живота.

⁵¹ У писму проф. Јовану Цвијићу Ђурчин о томе каже: „Колика је то брука, претити с песницом у џепу, иако се сад види да смо ми чинили, и водили једну политику прошења по Европи, и шта би човек сад све био у стању учинити, да заборави оне демонстрације под Нушићем! Кад не можемо ништа, бар да смо ћутали. Ја осећам, као да ће пуно година лежати ови дани на нама као мора, ма како да се окренула иначе политичка ситуација и ма ми релативно и најбоље прошли, за што уосталом нема изгледа. Никада нисам толико изневеравао себе и хотимично био неискрен, колико сада кад овде пред Французима и другима са стиснутим зубима браним нас и сваљујем сав терет на друге, као да нисмо сами свему криви“ – АСАНУ, 13484/1305/I–3, Заоставштина Јована Цвијића: Милан Ђурчин – Јовану Цвијићу, Париз, 7/20. XI 1908.

⁵² Вид. нпр.: –К., „Песме М. Ђурчина“, *Нова искра* (Београд), бр. 11 и 12, XI и XII 1906, 371–377; Павле Златић, „Оцјене и прикази. Песме М. Ђурчина“, *Босанска вила* (Сарајево), бр. 3, 15. II 1907, 46–48; Павле Лагарић, „Онима којих се тиче“, *Босанска вила*, бр. 2, 29. I 1908, 30; Драгутин Ј. Илијћ, „Нови правци у српској књижевности“, *Летопис Матице српске*, књ. 256, св. 4, 1909, 19–29; Посматрач, „Наше песништво“, *Бранково коло* (Сремски Карловци), св. XIII, 15. VII 1912, 385–389. Милан Ј. Поповић је оптужио Ђурчина да је сам „заметнуо кавгу“ зато што његове песме нису имале уопште никакав одјек: у жељи да привуче пажњу млади Панчевац објавио је чланак „О мојим песмама“ (*СКГ*, бр. 3, 1. X 1903, 196–200) у коме је, што је било неуобичајено, покушао да објасни своје стваралаштво. Тим текстом испровоцирао је песника Милорада Петровића који му је одговорио у *Бранковом колу* (Милорад М. Петровић, „О песмама М. Ђурчина“, *Бранково коло*, бр. 42, 16/29/ X 1903, 1331–1338) и тако је Ђурчин постигао циљ: његове песме коначно су доспеле у жижку интересовања (Милан Ј. Поповић, „Поезија’ Милана Ђурина“, *Дело*, св. 2, V 1904, 166–182).

⁵³ Давид С. Пијаде, „Критички преглед. Потук“, *Бранково коло*, св. IV, 29. II 1912, 122–124; *исто*, св. V, 15. III 1912, 156–157; Јов. Кангрга, „Фридрих Ниче: Тако је говорио Заратустра, превео др. Милан Ђурчин“, *Просветни гласник* (Београд), бр. 2, II 1912, 227–231; П. С. Талетов, „Фридрих Ниче: Тако је говорио Заратустра, у преводу М. Ђ.“, *Звезда* (Београд), св. 3, 10. II 1912, 183–185; Д-р Светомир Ристић, „Ниче, Фридрих: Тако је говорио Заратустра“, *Наставник* (Београд), III–IV, 1912, 163–167; Владимир Ђоровић, „Идеје и Књиге. Фридрих Ниче: Тако је говорио Заратустра“, *Преглед* (Сарајево), св. XIII, 15. II 1912, 98–104. Повељно мишљење о Ђурчиновом преводу имала је Исидора Секулић, „Један датум у нашој преводној књижевности“, *Бранково коло*, бр. 41, 13. X 1911, 641–642.

по сопственом признању, није прецењивао скромност као врлину⁵⁴ и који није могао да се помири с тим да његова дела стручна јавност не уважава колико је сам веровао да заслужују,⁵⁵ сматрајући себе талентованим поетом и врхунским познаваоцем језика и књижевности, почео осећати као жртва „некултурног демократског Београда“⁵⁶ и, подстакнут превеликим очекивањима и високом самосвешћу, постао огорчен на целокупну средину у којој није увек наилазио на одобравања и хвалоспеве, а не само на појединце који нису прихватили његову уметност и који су учавали грешке у његовом научном раду?⁵⁷ Да ли је на то утицало и његово познанство с британским историчарем, стручњаком за централну и југоисточну Европу, посматрачем јужнословенске проблематике Ситон-Вотсоном, који није био наклоњен Србији и који је на Београд гледао очима Загреба?⁵⁸ Без

⁵⁴ М. Ђурчин, „О мојим песмама“, *нав. дело*, 196.

⁵⁵ Ђурчин није био једини аутор за чије дело оновремена стручна јавност није покривала разумевање. На то је младог преводиоца упозорио Јован Кангрга, скрећући му пажњу да је и сам доживео нешто слично: Кангргин немачко-српски речник с једне стране је наишао на похвале, а с друге (међу критичарима је био управо Милан Ђурчин) на покуде (*Дело*, књ. 64, св. 1, VII 1912, 139). Исто тако, ни сам Ђурчин није се устручавао од испољавања негативних ставова о делима других аутора. Врло лош суд донео је, на пример, о преводу *Утољеног звона* Герхарта Хауптмана из пера Ристе Одавића (*СКГ*, бр. 7, 1. IV 1905, 549–552), о роману Бошка Петровића *Модерно робље* (*СКГ*, бр. 3, 1. II 1909, 231–232), о речнику Ј. Кангрге (*Летопис Матице српске*, књ. 287, св. 3, 1912, 83–94) па чак и о скулпторском раду свог будућег великог пријатеља Ивана Мештровића (*СКГ*, бр. 11, 1. VI 1908, 861–862). Када је изразио негодовање и поводом превода Ростановог *Сирана де Бержерака*, објављеног у *Српском књижевном гласнику*, Ђурчину је различито одговорио Јован Скерлић (који иначе није улазио у сукобе са својим колегом и који није имао негативан став о његовој поезији), благо га прекоревши зато што се определио за претерано јучан напад уместо за то да на пријатељски начин скрене пажњу на преводиоачеве пропусте (*СКГ*, бр. 7, 1. IV 1910, 556–558).

⁵⁶ Српску престоницу Ђурчин је тако означио у тексту: „Богдан Поповић (фрагменти)“, *Српско-хрватски алманах*, Београд 1911, 162.

⁵⁷ Да се Ђурчин није добро осећао међу сународницима у независној држави (иако су га они изабрали за доцента Београдског универзитета), а што би могло бити последица критика које је доживљавао на рачун свог стваралаштва, доказује једна његова мисао коју је забележио Павле Поповић 15. II 1916. у Паризу: „...хоће уједињење зато да би у Србији био гледан равноправно с осталима, не више као дошљак“ – Павле Поповић, *Из дневника*, приредио Богдан Љ. Поповић, Београд 2001, 368).

⁵⁸ У којој мери је Ситон-Вотсон био ненаклоњен Србији дошло је до изражаја најпре у његовој књизи *Јужнословенско питање у Хабзбуршкој монархији*. У том делу он се залагао за уједињење свих хрватских и српских земаља Аустроугарске, па чак и Краљевине Србије, у посебну територијалну јединицу у оквиру Монархије, односно за њену реорганизацију. Пледирајући за тријалистичко преуређење Хабзбуршке царевине, а противећи се решавању југословенског питања изван Двојне монархије, британски стручњак нарочито се супротстављао водећој улози Србије у окупљању Јужних Словена, тврдећи да би „тријумф свесрпске идеје значио тријумф источне над западном културом и да би представљао фаталан ударац прогресу и савременом развоју широм Балкана“ (R. W. Seton-Watson, *The Southern Slav Question and the Habsburg Empire*, London 1911, 336–337). После убиства Франца Фердинанда и избијања Првог светског рата, када је схватио да Аустроугарска неће преживети, Ситон-Вотсон се почео заумати за посебну југословенску заједницу (федеративно уређену) у којој ће „цивилизованости Хрвати и Словенци ускоро преузети вођство у политичком животу и мисли нове државе, пред њиховим галантним, али примитивнијим српским саплеменицима“ (Меморандум Ситон-Вотсона Форин офису од 1. X 1914, R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni: *Korespondencija 1906–1941*,

намере да дајемо коначне одговоре на ова питања желимо овом приликом да укажемо на њих и да подстакнемо на дубљу анализу личности и јавног деловања др Милана Ћурчина.

ЛИТЕРАТУРА

- Mira Bogdanović, „Mesto Nove Evrope u levičarskoj tradiciji“, *Tokovi*, бр. 1–2/1992, Београд 1993.
- Мр Љубомир Петровић, *Југословенска држава и друштво у периоду 1920–1941*, Београд 2000.
- Никола Пашић у *Народној скупштини*, књига IV, приредио Ћорђе Станковић, Београд 1998.
- Мира Радојевић, *Научник и политика: политичка биографија Божидара В. Марковића (1874–1946)*, Београд 2007.
- Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918–1929*, Београд 2008.
- Stjepan Radić, *Politički spisi: autobiografija; članci; govori; rasprave*, priredio Zvonimir Kulundžić, Zagreb 1971.
- Ivo Banas, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1995.
- Poruka: list Jugoslovenskog narodnog odbora, London 1950–1959 (reprint)*, Београд 2007.
- Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb 1969.
- Српско-хрватски алманах*, Београд 1911.
- Павле Поповић, *Из дневника*, приредио Богдан Љ. Поповић, Београд 2001.

I, 1906–1918, Zagreb–London 1976, 185. Вид. и: Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд 1973, 363). Енглески аутор Артур Меј утврдио је да је Ситон-Вотсон отишао још даље и да се залагао за независну Хрватску (Arthur J. May, „Seton-Watson and the Treaty of London“, *The Journal of Modern History*, Chicago, Vol. XXIX, March–December, 1957, 43, нап. 10, према: М. Екмечић, *нав. дело*, 361). Према мишљењу нашег угледног историчара и академика Милорада Екмечића, Ситон-Вотсон се ни наредних деценија, све до 1945, није одрицао својих премиса из прве године Великог рата, у чијој је основи било настојање да се заштити стални интерес Британије да остане главна поморска сила на Средоземљу, у чему су јој главне противнице биле Русија и Француска па, самим тим, и Срби, блиски тим двома великим силама: „У свим променама, чија се историјска величина стала мерити брдима људских лешева, остајала је вечна његова мисао из меморандума 1914, да је постојање југословенске државе неопходност, као што је иста таква неопходност да то постане светска несрећа ако је Срби буду водили. У том лондонском кругу то је била вечна мисао, као што су вечни хамлетовски 'Бити или не бити' и британска круна: са српским првенством Французи и Руси владају Медитераном“ – Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку 1492–1992*, Београд 2007, 482. Неки аутори закључују да је управо Ситон-Вотсон (заједно са Викомом Сидом) највише допринео настанку и ширењу мита о српској хегемонији у Краљевини СХС/Југославији – Alex N. Dragnich, „The Anatomy of a Myth: Serbian Hegemony“, *Slavic Review*, vol. 50, 3/1991, 659–662.

- R. W. Seton-Watson, *The Southern Slav Question and the Habsburg Empire*, London 1911.
- R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni: *Korespondencija 1906–1941, I, 1906–1918*, Zagreb–London 1976.
- Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд 1973.
- Arthur J. May, „Seton-Watson and the Treaty of London“, *The Journal of Modern History*, Chicago, Vol. XXIX, March–December, 1957.
- Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку 1492–1992*, Београд 2007.
- Alex N. Dragnich, „The Anatomy of a Myth: Serbian Hegemony“, *Slavic Review*, vol. 50, 3/1991.

Sofija Božić

MILAN ĆURČIN IN-BETWEEN SERBIANHOOD, CROATIANHOOD
AND YUGOSLAVHOOD

Summary

This paper deals with the views of Dr Milan Ćurčin pertaining to the nationality issue that this pro-Yugoslav oriented intellectual expressed in the *Nova Evropa* [*New Europe*] periodical, of which he was the founder and Editor-in-Chief, with a view to establishing the validity (or lack thereof) of the accusations levelled at him from Belgrade as well as Zagreb, to the effect that his articles, as well as the periodical as a whole, were basically anti-Serbian or anti-Croat. The analysis established that Dr Ćurčin was very critical towards Serbian political parties and politicians, especially the Radical Party and its leaders Nikola Pašić, Stojan Protić, Ljuba Jovanović and others. He was more tolerant towards the Democratic Party, and spoke out against Ljubomir Stojanović, one of the leaders of the Republican Party, and other Serbian intellectuals. The Editor-in-Chief of *Nova Evropa* did not have a favourable view of Stjepan Radić, the main exponent of Croatian politics, and did not speak affirmatively of his activities on the public scene of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Still, he interpreted the conduct of the Croatian political elite as a reaction against the bad moves of Serbian politicians, whom he considered to be the main culprits for the crisis of many years that prevailed in the country. As regards the possible reasons for Ćurčin's fundamental view that all the troubles came from Belgrade, we point to his personal experiences gathered as a young poet and senior lecturer at Belgrade University, and to the influence of the Briton R. W. Seaton-Watson, one of the makers of the myth about Serbian hegemony, who saw the Serbs as a danger to permanent British interests on account of their being close to Russia and France.

Na listi osnivača „Nove Evrope“
u godini 1921 bili su:

Julije Benešić (Zagreb)
Milan Grol (Beograd)
Jovan Dučić
Miodrag Ibrovac (Pariz)
Dr. I. Kolbe (Brčko)
Dr. Marko Kostrenčić (Zagreb)
Dr. Kosta Kumanudi (Beograd)
Branko Lazarević (Čikago)
Dr. Branimir V. Livadić (Zagreb)
Ivan Meštrović
Dr. M. Murko (Prag)
Dr. Viktor Novak (Zagreb)
poč. Dr. Tihomir Ostojčić (Skoplje)
Dr. Leonid Pitamic (Ljubljana)
Dr. Laza Popović (Zagreb)
Dr. Svetislav Popović (Zemun)
Dr. I. Prijatelj (Ljubljana)
M. M. Rakić
Dr. M. Rešetar (Zagreb)
Isidora Sekulić (Beograd)
Dr. J. Smolaka (Maribor)
Dr. N. Stojanović (Sarajevo)
Dr. A. Trumbić (Zagreb)
Dr. Jovan Cvijić (Beograd)
Milan Čurčin

Urednici:

L. Popović

M. Kostrenčić

M. Čurčin

Оснивачи Нове Европе